

Jaan Lattik

Mägede varjus

(juttude kogumik „Mets“, 1928)

Mõlemad mäed asuvad üsna piiri läheduses. On ikkagi Antsla valla elanikud, aga Karula piirini ei ole kuigi palju maad.

Üks on Jaani- ja teine Jürimägi. Kes need nimed neile andis ja kunas neid nonde nimedega ristiti, ei ole teada.

Üks põlv teise järele on mägedest mööda sõitnud ja ikka sõrmega näidanud: näit kon umma Jaani- ja Jürimägi. Mäed ei ole üksteisest lahus, nagu vastased või piirimehed, kelle vahel peab olema vihane kuristik. Neid ühendab mäenõlvak, mis ulatub Jaani rinna kohalt Jüri rinnani.

Jaanimägi on kõrgem, võib ütelda ka kenam ja saledam. Jüri on rohkem nagu kohmakam ja tõmbi harjaga.

Jaanimägi küünib maanteeni ja tema pealage ehib mets. Ilus kasetukk katab mäeharja. Kui kevadel eemalt vaatad, siis on mägi nagu mõni mees kähara peaga.

Teisel pool maanteed on jällegi koolimaja. Vana-Antsla Mändike kool.

Kui lapsed tunnist lahti pääsevad, virutavad esimese valuga kohe mäe poole, justkui abi otsima või nõu küsima vana targa mäe käest.

Sinna mäe otsa on roninud mitme põlve Antsla poisse ja tüdrukuid. Mõned kukkusid ronides maha, aga ajasid end uuesti jalule ja muudkui vihtusid ülespoole.

Ega lapsed üksi pole sinna roninud, ka vanad inimesed on käinud teed mägede sihis. Mägede varjus on suured varandused. Muistsest ajast sinna mahutatud.

Varem on mägede jalal olnud ilus sügavapõhjaline järv. Kangesti sinise pinnaga. Jürimäe all on asubud veski, ikka möldri oma.

Siis on tõusnud kolesuur torm. Äike lõhkunud mitu päeva järgemööda. Vesi purustanud veskitammi. Ja ühel ööl, siis on järv suure kolinaga nagu voolanud maa põhja, kui oleks mõni hirmsa januga metsaline ta kurgust alla kallanud.

Tasuks on jäetud järve põhja suured varandused. Mölder ja ka teised mehed lõiganud järveasemelt endale kulda mis hirmus.

Kulla jäljed viinud ikka sügavamale mägede põue. Seal varjus pidavat olema päris rahaauk ise.

Aja jooksul on mullakamar rahasooned kinni vajutanud ja nüüd pole muidugi kerge leida teed augu juurde. ka järve põhi on kaugele maa alla maetud.

Niipalju on kindlasti teada, et varaaug ei ole vahita, ei ole unustatud, nagu vast mõni teine muistne asi. On vahimees, kes jaaniööil ilmub maa põuest ja võtab mäenõlvakul istet. Teda on mitu korda nähtud. Suur must oinas suurte sarvedega.

Ei või ütelda, et ta ainult jaaniööil end oleks näidanud, on ka teisi öid olnud, kus sarvedega oinast on nähtud. Kes teda ei ole kartnud ja temale on julgenud läheneda, sellega on vanakuri hakanud juttu ajama ja on saanud heaks sõbraks.

Ühest mehest on kindlasti teada, et ta salaja sarvilisega ühendust pidas ja väga hästi tundis vana vahi iseloomu.

See mees ei olnud keegi muu kui puusepa Kotri.

Ameti poolest puusepp, aga võttis kõvasti viina. Elas rohkem kõrtsis kui kodus.

Tema oli musta sõnniga ühel ööl kokku juhtunud. Läinud kõrtsist koju, eksinud ära ja sattunud Jaanimäe alla. Kodu temal endal sootu teisel pool. Arvanud purjus peaga, et juba ta ongi kodus. Hüüdnud naist, käskinud pastlad jalast võtta aseme korda seada. Tulnudki naine, teinud pastlapaelad lahti ja murdnud lepaoksi peaaluseks.

Kotri küsinud: mis sa inele kaska karvupidi sälgä olõt ajanu? Selle peale hakanud asemetegija koleda onahäälega naerma ja ajnud Kortlil kõik kohad hirmu täis. Mees teinud silmad lahti ja mis sa ütled: must suurte sarvedega sõnn vahib otsa ja naerab nii mis lagin.

Kotri tõusnud istukile ja pistnud ka naerma. Mõlemad itsitanud tükk aega tulist naeru. Siis tulnud jutt. Oinas küsinud üht kui teist, tunnud koguni üksikuid ümberkaudseid peremehi, ka Karula mehi. Peaasjalikult neid, kes kõrtsis käinud.

Viimati saanud nad nii tuttavaks, et Kotri küsinud raha laenuks ja lubanud ausasri tagasi maksta. Sõnn olnud nõus ja annudki puusepale suure summa raha. Nüüd tulnud Kotril pidupäevad. Elanud järjest Tiksi kõrtsis. Joonud ise ja jootnud ka teisi mehi. Kogu veerand valda käinud Kotri kulul joomas.

Kui jõudnud kätte maksutähtpäev, pidanud olema ristineljapäeva ja jaanipäeva vahel, läinud Kotri võlga tasuma. Maksnud pimedas põrgulisele rubla asemel kopikatega. Ise naernud pärast kõrtsis ja jutustanud meestele, kuidas ta sarvikult naha üle löönud.

Pikapeale saanud kurjus aru, et teda tüssatakse ja nõudnud õigust. Kui ei maksa, lubanud Kotri ühel ööl ära viia ja visata keset keevat lompi, mis pidanud olema Jürimäe all, rahaaugu lähedal.

Kotri paluma. Sõnnil läinud õige pea süda haledaks ja lubanud võla niisamuti kustutada. Virutanud Kotrile tagumise jalaga paar hoopu vastu kõhtu ja jooksnud maa alla. Sellest ajast peale ei annud mitte üht penni kellelegi.

Kotri olnud jälle vaene mees ja käinud katkiste pastaldega kõrtsiteed.

Hoolimata sellest, et keegi rahapenni ei ole saanud, käivad inimesed ikkagi kullaauku otsimas niihästi Jaanimäel kui ka Jürimäel.

Jaaniõhtul, siis on mäed elu täis. Tullakse kaugelt kokku ja pistetakse jaanituled põlema. Tehakse mitu tuld. Tule ääres lauldakse üht laulu, millel on omapärane viis ja sõnad samuti omapärased.

Viis veereb läbi suu ja nina, on lambahäälele lähedane ja sõnad on väga lihtsad:

“Sõnnikõni näuta auku, kohi sa tuu raha panni. Sõnnikõni, tulõ sa ummi suurdõ sarviga.”

Sõnn aga ei tule. Ei tule jaaniõhtul ega ka mõnel teisel õhtul. Hoiab mägede varjus oma varandust ei tea kellele.

Karjalapsed puurivad igal suvel auke mäe sisse ja otsivad varandusi. Neid mulke on mäeküljel täis.

Üks avaus on eriti suur. Seda on kaevanud karjalapsed mitmest ajajärgust. Pidavat olema õigel kohal. Augu põhjast võivat mõnikord kuulda raha klirinat. Nii kui kukuksid rahatükid vastu klaasi katki. Arvatakse, et kui ilmub veel kord vana sõnn, siis ta tuleb selle augu kaudu.

Müristamise ajal lähevad karjused avausest eemale, ei taha olla põrgu ukse lähedal. Pikne ei salli kurjust ja virutab noole mustale põrguvahile kohe järele, kui teda peaks silmama.

Lapsukesed otsivad pikse korral ulualust lepavõsas, ronivad mõnda teise tühja auku redusse ja tulevad mägede varjust välja, kui ilm läheb selgeks ja kohutavad pilved üle Jaani- ja Jürimäe on kadunud.

Siis hakkavad uuesti urgitsema rahaaugu kallal.

Lisaks

Karula Rahvuspargi 1 :30 000 turismikaardil asub Jaanimägi Kaika koolimajast 600 m loodes.

Jaanimäest kagusse jääv tipp peaks olema siis Jürimägi. Jaanimäest edelas asuvad Mäe-Mändiku ja Ala-Mändiku talud. Omaaegne Mändike koolimaja võis küll asuda Jaanimäe vastas üle maantee.

Jaan Lattiku vennatütar Helbe Merila-Lattik leidis arhiivist tsaari-aegse talude kaardi, mille järgi Tiksi talu (ja küllap siis ka kõrts) asus praeguse Haabsaare lähistel. Tiksi talu ja kõrtsi rentimine oli muide esimeseks sammuks Jaan Lattiku isa, hilisema Karula valla peakohtumehe ja vallavanema Davet Lattiku teekonnal talupoisist pärisperemeheks – Toivo Kotov

Samal teemal ja samade mägede vahelt on veel üks jutt:

Folkrolist ja vaimulik Matthias Johann Eisen (1857-1934)

Laenukassa

(Vikerraadio järjeutt 20.08.2013)

Vanal muistsel ajal olnud Karula valla Mändiku talu krundi sees üks rahakelder, kust peremees niipalju raha võinud laenata kui soovinud ja tarvitanud. Teistele taluperemeestele sealt kassast kopikatki ei laenatud. Rahakambri võti olnud alati ukse ees ja sisse võis astuda iga mees, kes teadus, kus „kuntur“ oli. Aga mis sellest kasu. Juba sai seletatud, et võõrastele sealt raha ei laenatud. Rahakambri uks olnud kõrge mäe jalal ja piltilus noor neiu raha väljaandja ja vastuvõtja. Ta istunud kuldtsel toolil ja õmmelnud hõberaami peal. Mändiku talu sulased võinud ka „kunturis“ raha laenamas käia, aga mitte enesele. Kord läinud sulane selle valega, et peremehel tarvis olevat, aga raha ise tarvitada. Seal saanud neiu vihaseks, tõmmanud nurgast puuhalu ning löönud pahema jala pihta, mida mees elupäevad longanud. Sestsaadik ei tohtinud keegi teener enam vale ega pettusega raha laenama minna.

Kui kulda või hõbedat laenuks võetud, võis seda vaskrahaga tagasi maksta. Sellest ei küsitud, mis raha see oli, mida laenuvõtja Mändiku peremees tagasi tõi. Ainult seda loeti, kas niipalju tükke tagasi maksti kui oli laenuks võetud. Raha väärtust ei küsitud. Selleps siis Mändiku peremees väga rikkaks läinud. Ta võis kulda ja hõbedat laenata ja seda vaskkopikatega tagasi maksta. Mis siis mehel nõndamoodi olnud viga rikkaks minna.

Kord tulnud teisest valla otsast üks peremees, kes Kantsist puid vedanud, Mändikule öömajale. Heitnud Mändiku vanaga ühte voodi magama. Jutt tulnud jutust ja kõne kõnest. Viimaks küsinud võõras mees ka rahakeldri lugu. Olnud väga keelatud seda kellegi rääkida. Seal hakanud Mändiku peremees ometi võõrale pisut rahalaenamise kassast kõnelema. Aga seepeale koputanud keegi pajalauda vastu et talu seinad vabisenud. „Ei tohi enam sõnagi rääkida, kui ma elu kaotada ei taha“ ütelnud peremees võõrale ja käänanud varsti kõne teiste asjade peale.